

Д. В. Тимошевський*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В ОПОДАТКУВАННІ

Проблема кредитних відносин на перший погляд не є проблемою фінансово-правової науки. Традиційно кредитні відносини пов'язані з певними формами договору, угоди. Регулювання ж цих аспектів у режимі імперативного впливу вбачається неможливим і недоцільним. У той же час фінансово-правовий аспект регулювання суспільних відносин передбачає застосування як інституту державного кредитування, так і механізму податкового кредиту. Цим відносинам не приділялося змістовної уваги в фінансово-правовій науці. Окремі аспекти податкового кредиту досліджувались такими фахівцями як Г. В. Бех, Д. А. Кобильник, М. П. Кучерявенко, С. Г. Пепеляєв, Д. М. Щокін.

Податковий кредит передбачає специфічні ознаки не лише тому, що він характеризує окремий інститут фінансового права — податкове право, але і тому, що фігурує, фактично, лише стосовно непрямих податків. Саме тому метою цієї публікації є дослідження конструкції податкового кредиту переважно в режимі оподаткування податком на додану вартість в інституті непрямого оподаткування, визначення його місця та ознак.

Правове регулювання податкового кредиту в Україні має певну історію. З'явившись у 1991 році при оподаткуванні доходів підприємств та організацій, новий зміст податковий кредит отримав пізніше в рамках податку на додану вартість. На цьому етапі виникло й певне протилежне його відображення — бюджетне відшкодування. І, нарешті, з 1 січня 2004 року вступає в дію Закон України “Про податок з доходів фізичних осіб”¹, який у ст. 5 закріплює специфічні засоби регулювання цього явища.

Аналізу категорії податкового кредиту приділялася певна увага в працях вітчизняних і зарубіжних учених. Серед них можна виділити праці С. Г. Пепеляєва, М. П. Кучерявенка, Д. А. Кобильника². Однак не можна вважати, що всі питання, які пов'язані з правовим регулюванням податкового кредиту, вже вирішені. Перш за все це пов'язано з відносно недовгою історією цього інституту. В цій статті ми не будемо зупинятися на всебічному аналізі податкового кредиту, але спробуємо визначитися з основними положеннями, що характеризують його правову природу.

У чинному законодавстві України під поняттям податкового кредиту розуміються різні відносини — податковий кредит чи бюджетне відшкодування при податку на додану вартість, податковий кредит при справлянні податків на доходи. Податковий кредит у податковому законодавстві України довгий час розглядається як різновид податкових пільг. На нашу думку, одностайно визнати, що податковий кредит входить до податкових пільг не можна — обидва поняття досить широкі та неоднотипні й говорити про повне включення одного поняття до іншого складно.

© Тимошевський Д. В., 2007

* здобувач кафедри фінансового права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого (м. Харків)

¹ Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України від 22.05.2003 р. // ОВУ. — 2003. — № 28. — Ст. 1361.

² Див.: Налоговое право: Учебное пособие / Под ред. С. Г. Пепеляева. — М.: ИД ФБК Пресс, 2000; Кучерявенко Н. П. Налоговое право. — Х.: Легас, 2001; Кобильник Д. А. Правове регулювання пільг при оподаткуванні: Дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.07. — Х., 2002.

Крім того, суттєво відрізняється характер податкового кредиту й податкової пільги. Пільга передбачає надання певних привілеїв, часткове звільнення, полегшення вимог виконання обов'язків платників податків, які мають безповоротний характер. Натомість, поняття кредиту передбачає надання грошей або певних товарів у борг, з обов'язковим їх поверненням та часто — з виплатою відсотків. Податковий кредит ні в якому разі не звільняє особу від певних зобов'язань перед державою. Він лише є зміною строків унесення податкових платежів; податковий кредит не зменшує суми коштів, що надходять до бюджету, як це буває при податкових пільгах, а навпаки, збільшує. Із зміною термінів сплати податку податковий обов'язок не зникає, змінюється лише порядок його виконання. Тому доцільним вважаємо розглядати податковий кредит не як пільгу, а як форму зміни порядку сплати податку.

Поняття податкового кредиту найчастіше використовується в двох розуміннях: податковий кредит по прибутковому податку та податковий кредит по податку на додану вартість. Незважаючи на схожість форми, слід визнати, що ці два поняття відрізняються за змістом. Податковий кредит по податку на прибуток — суто податково-правовий інститут, що має однорідний характер; податковий кредит по податку на додану вартість об'єднує сукупність відносин, що знаходяться на межі бюджетного й податкового права³.

Розповсюдженою є думка, що відносини податкового кредиту, хоч і регулюються податковим правом, містять у собі елементи диспозитивного регулювання. Така позиція дає підставу розглядати податковий кредит як звичайну угоду між платником податку та податковими органами, що мало чим відрізняється від цивільно-правової угоди. Так, С. Г. Пепеляєв зазначає: "... поруч із владними приписами податковому праву відомі й договірні відносини, що допускають деяку ініціативу зобов'язаних суб'єктів... Податковий кодекс Російської Федерації, наприклад, допускає можливість укладення угод між платниками податків та фінансовими органами про надання податкового кредиту"⁴.

Але податковий кредит не можна характеризувати як угоду у звичайному її розумінні. Хоча, наприклад, податковий кредит при податку на прибуток встановлюється за бажанням платника податку, всі його умови регулюються виключно імперативними наказами держави без урахування волі платника податку: сума, строки, розмір плати. Д. А. Кобильнік для характеристики податкового кредиту пропонує використовувати термін "імперативна угода". Щоправда, на перший погляд цей термін викликає сумніви щодо наявності в ньому смислового навантаження, та й сам автор зазначає, що даний термін є не зовсім зручним. Дійсно, угода передбачає, що по певному колу питань суб'єкти мають дійти згоди на основі рівноправного узгодження інтересів, імперативність — чіткі веління з боку держави, без урахування волі платника податку. Натомість, таке суперечливе поєднання в повній мірі відображає неоднозначний та суперечливий зміст поняття податкового кредиту⁵.

Суперечливість податкового кредиту полягає не тільки в особливостях правового регулювання прибуткових податків. Навпаки, тут усе виглядає досить логічним: платник податку при виконанні свого безпосереднього обов'язку по сплаті податку укладає угоду про надання йому податкового кредиту і підкорюється імперативним велінням держави при регулюванні умов його надання. Інша справа — податковий кредит по податку на додану вартість. Тут боржником уже виступає держава, яка знову-таки регулює умови кредиту імперативними наказами.

³ Кобильнік Д. А. Правове регулювання пільг при оподаткуванні: Дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.07. — Х., 2002. — С. 126-128, 137.

⁴ Налоговое право: Учебное пособие / Под ред. С. Г. Пепеляева. — М.: ИД ФБК Пресс, 2000. — С. 134.

⁵ Див.: Кобильнік Д. А. Вказ праця. — С. 135.

Виникають досить дискусійні питання щодо доцільності застосування тут певних форм угод, більше властивих диспозитивному методу правового регулювання. Навряд чи можливо в даному дослідженні зупинитися на розгляді всіх аргументів щодо застосування або незастосування такого методу. Але слід відзначити, що доцільним буде в даній ситуації закласти систему засобів відповідальності держави при неналежному виконанні нею своїх обов'язків по бюджетному відшкодуванню⁶.

Розглядаючи податковий кредит, необхідно зазначити перелік органів, що його надають. Такими органами є:

- Державна податкова адміністрація України;
- Державна податкова адміністрація в Автономній республіці Крим, містах Києві та Севастополі;
- Державні податкові інспекції в містах, районах у містах, міжрайонні та об'єднані податкові інспекції.

Рішення про надання відстрочки або розстрочки приймають голови державних податкових адміністрацій і начальники державних податкових інспекцій та їх заступники.

Чи не найсуттєвішим моментом при регулюванні податкового кредиту є чітке законодавче закріплення підстав, відповідно до яких платнику податку може бути надано податковий кредит. Основою підстав надання податкового кредиту мають бути об'єктивні умови, при яких платник податку не в змозі виконати податковий обов'язок. При цьому слід звернути увагу на два моменти: по-перше, необхідним є включення до переліку таких умов тих випадків, при яких своєчасне виконання платником податкового обов'язку призведе до його ліквідації (наприклад, якщо підприємству була заподіяна значна матеріальна шкода внаслідок стихійного лиха). По-друге, перелік підстав надання податкового кредиту й витрат, які можуть бути внесені до нього, має бути вичерпним, щоб і платники податків, і податкові органи чітко уявляли, коли вони мають право чи обов'язок змінити строки сплати податку⁷.

Закон України "Про податок з доходів фізичних осіб" в п. 5.3 ст. 5 визначає витрати, які платник податку має право включити до складу податкового кредиту. Так, повний перелік витрат, передбачених Законом, можна звести до такого:

- 1) частина суми процентів за іпотечним кредитом, сплачених платником податку;
- 2) сума коштів або вартість майна, переданих платником податку у вигляді пожертвувань або благодійних внесків неприбутковим організаціям;
- 3) сума коштів, сплачених платником податку на користь закладів освіти для компенсації вартості середньої професійної або вищої форми навчання такого платника податку або члена його сім'ї;
- 4) сума власних коштів платника податку, сплачених на користь закладів охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг для лікування такого платника податку або члена його сім'ї, за винятком деяких витрат на медичні послуги, не пов'язані з медичними показаннями або не є життєво необхідними;
- 5) сума витрат платника податку на сплату за власний рахунок страхових внесків, страхових премій;
- 6) сума витрат платника податку із штучного запліднення, незалежно від того, чи перебуває він у шлюбі з донором, чи ні та оплати вартості державних послуг, включаючи сплату державного мита, пов'язаних з усиновленням дитини.

Крім цього, п. 5.4 цієї статті передбачає певні умови, тільки при наявності яких можливе здійснення права на отримання податкового кредиту. По-перше, податковий кредит може бути нарахований виключно резидентом, що має індивідуальний ідентифікаційний номер. По-друге, загальна сума нарахованого

⁶ Див. докл.: Там само. — С. 135-136.

⁷ Там само. — С. 143-144.

податкового кредиту не може перевищувати суми загального оподаткованого доходу платника податку, одержаного протягом звітного року як заробітна плата. І по-третє, якщо платник податку не скористався правом на нарахування податкового кредиту за наслідками звітного податкового року, то таке право на наступні податкові роки не переноситься. Щоправда, назва п. 5.4 ст. 5 Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” “Обмеження права на нарахування податкового кредиту” нам здається не зовсім вдалою. Обмеження суб’єктивного права передбачає певне зменшення його обсягу, “урізання” права. Натомість, п. 5.4 лише вказує необхідні умови, при яких можлива реалізація права на отримання податкового кредиту: резидентство платника податку, межу суми податкового кредиту, строки здійснення права. Жодною з цих норм не обмежується конкретне право платника податку на отримання податкового кредиту, вони лише вказують на умови його здійснення.

Фактично такі самі умови щодо визначення дати виникнення права на податковий кредит описані в ст. 7 Закону України “Про податок на додану вартість”⁸. Згідно з нею: “Датою виникнення права платника податку на податковий кредит вважається дата здійснення першої з подій:

- або дата списання коштів з банківського рахунку платника податку в оплату товарів (робіт, послуг), дата виписки відповідного рахунку (товарного чека) — в разі розрахунків з використанням кредитних дебетових карток або комерційних чеків;
- або дата отримання податкової накладної, що засвідчує факт придбання платником податку товарів (робіт, послуг);
- для операцій із ввезення (пересилання) товарів (робіт, послуг) — дата сплати податку по податкових зобов’язаннях;
- датою виникнення права орендаря (лізингоотримувача) на збільшення податкового кредиту для операцій фінансової оренди (лізингу) є дата фактичного отримання об’єкта фінансового лізингу таким орендарем.

Датою виникнення права замовника на податковий кредит з контрактів, визначених довгостроковими відповідно до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”, є дата збільшення валових витрат замовника довгострокового контракту”.

Ми вже торкалися питання про імперативний характер регулювання відносин податкового кредиту, головною рисою якого є наявність владної й зобов’язаної сторони в правовідношенні. Не викликає сумнівів той факт, що держава є владною стороною в даних правовідносинах. Податкові органи є, безумовно, владною стороною у відносинах з платниками податку, але зобов’язаною у відносинах із державою. У зв’язку з цим виникає питання: стосовно платників податків надання податкового кредиту є правом податкового органу чи його обов’язком? Слід погодитися з тим, що надання податкового кредиту майже завжди є правом податкового органу. І тільки у випадках, коли матеріальна шкода завдана платнику податку дією або бездіяльністю держави чи її органів, податкові органи мають обов’язок надати кредит⁹.

Таким чином, ми вважаємо, що необхідним було б закріплення надання податкового кредиту серед прав та обов’язків податкових органів, отримання, відповідно, — серед прав платників податку. Разом із тим вважаємо доречним доповнити права платників податку правом на оскарження дій податкового органу в суді у разі безпідставної відмови надання податкового кредиту.

*Статтю рекомендовано до друку кафедрою фінансового права
Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого
(протокол № 12 від 26 червня 2007 року)*

⁸ Про внесення змін до Закону України “Про податок на додану вартість”: Закон України від 01.06.2000 р. // ОВУ. — 2000. — № 27. — Ст. 1111.

⁹ Див: Кобильнік Д. А. Вказ. праця. — С. 148-149.